

УДК 378.064.2:001.89

ВЗАЄМОТВОРЧІСТЬ ВИКЛАДАЧА ТА СТУДЕНТА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ СПРЯМОВАНОСТІ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА

Маріанна Князян

*Ізмаїльський державний гуманітарний університет
вул. Репіна, 12, 68600 Ізмаїл, Україна
e-mail: adm@te.net.ua*

Розглянуто проблему формування дослідницької спрямованості особистості засобами взаємотворчості викладача і студента. Розкрито психологічну сутність і компоненти дослідницької спрямованості особистості. Розроблено систему дослідницьких завдань, експериментальну технологію взаємотворчості викладача й студента. Визначено етапи творчої співпраці студента й наукового керівника.

Ключові слова: дослідницька спрямованість особистості, взаємотворчість викладача і студента, компоненти дослідницької спрямованості, дослідницьке завдання, експериментальна технологія взаємотворчості, етапи взаємотворчості викладача й студента.

Актуальною проблемою вищої педагогічної школи є підготовка студентів до професійної дослідницької діяльності. Ця проблема пов'язана з такими важливими науковими завданнями, як формування педагогічної майстерності і творчого потенціалу майбутніх учителів. На підставі аналізу останніх наукових праць можемо виокремити такі напрямки вивчення цього питання: з'ясування ролі дослідницької діяльності у формуванні професійних рис майбутнього фахівця (З. Н. Курлянд); визначення методів пошуково-творчої роботи як засобу розвитку комунікативної культури педагога (Т. Є. Єрьоменко); висвітлення шляхів становлення креативного світогляду особистості (Н. В. Кічук).

Однак, зауважимо, проблема формування дослідницької спрямованості особистості студента на заняттях з іноземної мови у процесі наукової співпраці викладача й студента залишається поза уваги науковців.

Ставили за мету висвітлити психолого-педагогічну сутність феномена дослідницької спрямованості особистості, проаналізувати експериментальну технологію взаємотворчості викладача й студента.

Вивчення теоретичних джерел з проблеми розвитку спрямованості особистості засвідчило, що у психолого-педагогічній науці це явище розглядається як сукупність сталих мотивів (динамічних тенденцій), що зорієнтовують діяльність, залишаючись відносно незалежними від

конкретики ситуації [2]. Характер спрямованості особистості визначають емоції, потреби, інтереси, готовність, настанова, переконання, ідеали, світогляд.

Аналіз специфіки функціонування вищезазначених структурних елементів дав змогу виокремити такі компоненти феномена дослідницької спрямованості: мотиваційний, що охоплює емоції, потреби та мотиви; процесуальний, виражений готовністю; конвіктивний, який охоплює життєві цілі, ідеали, переконання, світогляд.

Зазначимо, що найбільшою мірою динамізують дослідницьку діяльність майбутніх педагогів такі емоції, як бажання розширити власний кругозір; збагатити свої знання навчальною, методичною, науковою інформацією; прагнення проникнути у сутність стосунків між суб'єктами педагогічної діяльності (учні та їхні батьки, учні та вчителі, діти у колективі); з'ясувати суперечності, що виникають у навчально-виховному процесі. Основу інтелектуально-пізнавальної мотивації дослідницької діяльності становлять прагнення до творчої діяльності, зацікавленість предметом і процесом пошукової роботи, бажання зробити власний внесок у розвиток педагогічної науки. Система стійких інтересів утворює нахил, який є передумовою розвитку здібностей, що оптимізують дослідницьку діяльність (оригінальність, динамізм мислення, самозосередженість, працездатність, самовимогливість тощо).

В основі процесуального компонента – готовність, яка передбачає наявність у студентів знань та уявлень про особливості розгортання дослідницької роботи, її операційно-дійові складові. Комплекс дослідницьких дій, якими повинна володіти особистість, містить базові, що характерні для будь-якої пошукової роботи (наприклад, формулювання мети, завдання та гіпотези дослідницької роботи, її планування; аналіз, синтез, порівняння, абстрагування, класифікація, систематизація матеріалів; узагальнення результатів; використання аналогій; перенесення знань у нові ситуації; формулювання висновків; прогноз щодо перспектив вивчення наукової проблеми), та специфічні, які актуалізуються у процесі психолого-педагогічних досліджень (спостереження, бесіда, інтерв'ювання, анкетування, тестування, рейтингова оцінка, вивчення навчально-методичної документації, вироблення методики формуючого експерименту, математично-статистична перевірка результатів дослідження). Рефлексивний характер дослідницької діяльності забезпечується завдяки вмінням самооцінки, самоуправління, самоконтролю та саморегуляції.

Аналіз конвіктивного компонента дослідницької спрямованості свідчить, що ідеали особистості тісно пов'язані з її життєвими цілями, які, відповідно, зумовлюються потребами та інтересами. У процесі наукової взаємоторчості та співпраці викладача й студента особливої важливості

набуває формування системи переконань та ідеалу науковця-педагога, що є провідним мотивом самовиховання майбутнього вчителя як дослідника. Переконання та ідеали формують світогляд особистості [2], який віддзеркалює ціннісне ставлення людини до світу. Суттєвого значення у формуванні дослідницького світогляду набуває спілкування з науковцями, викладачами, вчителями-майстрами, які передають студентам досвід власної педагогічної пошуково-творчої роботи.

Отже, мотиваційний компонент динамізує дослідницьку діяльність. Її стабільність забезпечує процесуальний компонент. Конвіктивний компонент свідчить, що пошуково-творча діяльність регулюється таким новоутворенням у структурі особистості, як дослідницький світогляд.

Як свідчать результати експериментальної роботи, яку ми проводили на базі Ізмаїльського державного гуманітарного університету, Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, Тернопільського державного педагогічного університету, досягти ефективності формування всіх компонентів дослідницької спрямованості можливо у процесі творчої взаємодії студента та наукового керівника.

Ми розробили педагогічну технологію наукової взаємотворчості викладача та студента, в основі функціонування якої були такі вимоги:

- поступове ускладнення наукових завдань дослідження, що забезпечує спадкоємність форм та засобів навчання на різних етапах університетської підготовки спеціаліста;
- мобільність, гнучкість переходу від регуляції наукової роботи з боку викладача до повної саморегуляції студента;
- диференціація конкретики впливу, що вимагає від викладача постійного підбору новітніх, різномірних за характером заходів розвитку спрямованості особистості. Їхня диференціація має здійснюватися не лише за принципом “новизни” цих заходів для студентів, а також за характером їхньої відповідності індивідуальним рисам кожного;
- прогноз проміжних та остаточних варіантів розвитку дослідницької спрямованості студента, діагностика педагогічного впливу на формування структурних компонентів цього психічного феномена.

Система вимог щодо функціонування експериментальної технології вирізняється їхнім взаємодоповненням та взаємоконкретизацією, що забезпечує логічну послідовність розгортання технології, а також універсальність її використання в умовах закладів вищої освіти як гуманітарного, так і технічного профілю.

Відповідно до вищезазначених вимог експериментальну роботу було організовано у декілька етапів. Початковий (*підготовчий*) етап передбачав

зародження певних елементів дослідницької спрямованості. Простежується позитивна динаміка розвитку пізнавальної мотивації: змінюється ставлення до пошукової роботи (від негативного або байдужого до позитивного), зменшується питома вага соціальних мотивів (обов'язку та відповідальності) та мотивів престижу (прагнення бути найкращим у своїй групі). Дослідницькі дії не доведені до автоматизму, що пояснює необхідність їх виконання у розгорнутому вигляді з аналізом структури та функціональної ролі кожної з них. Щодо конвіктивного компонента, то наявне розуміння студентами важливості дослідницької роботи в оптимізації шкільного навчально-виховного процесу, однак внутрішні переконання відсутні. З огляду на це важливе значення має формування інтелектуально-пізнавальної мотивації, базових дослідницьких умінь (робота з бібліографією, конспектування, аналіз матеріалу, порівняння явищ, узагальнення результатів, використання аналогій) та стійких переконань щодо значущості пошуково-творчої роботи у педагогічній діяльності вчителя. Це зумовлює характер взаємоторчості викладача і студента. Зокрема, дослідницька робота виконується під керівництвом викладача переважно в аудиторний час. Викладач регулює пошукову роботу студентів, визначає її мету, завдання, зміст, аналізує разом із студентом результати, пояснює причини помилок. Керівник пропонує студентові дослідницькі завдання, які передбачають поступову інтеріоризацію пошукових дій (перехід від зовнішнього плану їх виконання до внутрішнього) [1]. Досвід виявив, що застосування комплексу дослідницьких завдань у процесі вивчення іноземної мови дає змогу забезпечити максимальний "розгорнутий" характер відповідних пошукових дій. Це найбільш повно може бути реалізоване у процесі вивчення "Практичної граматики іноземної мови", навчальної дисципліни, що має аналітичний характер. Це актуальне також з огляду на те, що "Практична граMATика" вивчається на початковому етапі навчання у вищому навчальному закладі (1-й, 2-й курси), коли студенти оволодівають пошуковими діями у зовнішньому плані. Зміст дослідницьких завдань пов'язано з проблемами життя та професійної діяльності майбутніх учителів, що дає змогу створити позитивну мотивацію пошукової діяльності. Орієнтація завдань на вивчення науково-творчого шляху видатних учених та педагогів сприяє створенню деяких складових дослідницького світогляду (життєвих цілей, ідеалів). Наведемо приклади завдань, які у контексті нашої експериментальної технології, що охоплювала навчальні дисципліни "Практика усного та писемного мовлення (французька мова)" та "Шкільний курс французької мови з методикою його викладання", вирізнялися дидактичною потужністю формування дослідницької спрямованості студентів:

- продемонструйте, чим відрізняється граматична форма *passé composé* від *plus-que-parfait*: *j'avais parlé, je m'étais occupé, j'étais parti, nous avons parlé, nous nous sommes occupés, nous sommes partis*;
- порівняйте системи граматичної категорії часу в французькій і англійській мовах. Назвіть особливості функціонування кожної з них;
- серед нижченаведених граматичних категорій назвіть ті, які властиві французькому іменнику; прикметнику; дієслову; прислівнику: число, рід, час, ступінь порівняння, спосіб дії, особа, детермінація, вид;
- підберіть приклади проблемних завдань для учнів початкового етапу навчання. Складіть групи завдань за рівнем їхньої складності, предметної спрямованості, вікової відповідності;
- дослідіть, як в інструктивно-методичній документації відображені стратегічні напрямки, пов'язані з активізацією пізнавальної діяльності старшокласників на уроках іноземної мови;
- проаналізуйте урок іноземної мови видатного вчителя-новатора вашого міста. Проведіть з ним бесіду про зміст та характер підготовчої пошукової роботи педагога.

Другий етап взаємотворчості викладача та студента (*продуктивний*) вирізняється орієнтацією особистості на здобуття суб'єктивно нових знань про дійсність. Студенти виявляють позитивне ставлення до дослідницької роботи. Формується внутрішня мотивація: інтерес до предмета та процесу пошукової роботи, мотиви самовдосконалення. Однак на діяльність особистості продовжують впливати зовнішні мотиви. Виявляється перехід на якісно новий рівень виявлення потреб – потреб у нагромадженні знань. Простежується розвиток базових дослідницьких дій, формуються специфічні дії. Упорядковується система переконань щодо важливості організації дослідницької роботи, здійснюється їхнє конструювання у світогляд. Викладач, аналізуючи досягнуті результати формування дослідницької спрямованості особистості, визначає специфіку наступного педагогічного впливу на особистість, підбирає для кожного студента індивідуальні форми дослідницької роботи, що забезпечують перспективний розвиток компонентів дослідницької спрямованості. У цьому разі зменшується зовнішня регуляція дослідницької роботи з боку її керівника, активізується пізнавальна самостійність особистості. Пошуково-творча робота студентів охоплює дисципліни психолого-педагогічного та лінгвістичного циклів. Наприклад:

- діагностуйте актуальний рівень розвитку дитини молодшого шкільного віку (розумовий, моральний, культурний, фізичний). Підберіть комплект відповідних діагностичних методик. Класифікуйте одержані дані, на їхній основі прогнозуйте необхідний

педагогічний вплив на учня. Визначте перспективи розвитку особистості школяра;

- виконайте порівняльний аналіз сучасних педагогічних концепцій виховання дітей молодшого шкільного віку. Визначте позитивне і негативне в кожній з них;
- проаналізуйте авторитарний і демократично-творчий стилі викладання іноземної мови. Висловіть вашу думку щодо дидактичної ефективності кожної.

Мета наступного етапу наукової співпраці викладача і студента (*креативного*) – оволодіння студентом усіма складовими дослідницької спрямованості особистості. Наукова робота студента спрямована на досягнення об'єктивно нового соціально значущого результату дослідження. Особистість характеризується активно-позитивним ставленням до пошуково-творчої діяльності. Виявляється весь спектр інтелектуально-пізнавальних мотивів. Феномен готовності вирізняється значною мірою розвитку дослідницьких дій (як базових, так і специфічних), їх доведенням до автоматизму. Розвивається дослідницький світогляд, який вирізняється науковістю, систематичністю та цільністю сприйняття педагогічної реальності. Студент здатний сприймати психолого-педагогічні явища узагальнено, вміє проникати у суть кожного конкретного факту, послідовно вивчає елементи навчально-педагогічного процесу з наступним синтезом набутих знань і висвітлення результатів власної пошукової роботи. Регулююча роль керівника полягає у діагностиці рівня розвитку компонентів дослідницької спрямованості особистості, в організації й проведенні певних видів пошуково-творчої роботи, що мають на меті активізувати остаточне формування тієї чи іншої сфери вищезазначеного феномена. Наведемо деякі із розроблених нами експериментальних заходів, які були запропоновані студентам:

- визначте ті аспекти викладання іноземної мови у загальноосвітній школі, що потребують внесення модифікаційних змін;
- створіть тести, які діагностують розвиток пізнавального інтересу учнів передвипускного та випускного класів до вивчення іноземної мови;
- розробіть комплекс вправ, спрямованих на активізацію розумової діяльності учнів 5–9-х класів, запропонуйте їх школярам. Простежте динаміку змін у структурі особистості дитини;
- на підставі вивчення вітчизняних і закордонних технологій викладання іноземної мови складіть власні методичні варіанти навчання фонетики, граматики, лексики у старших класах.

Отже, дослідницька спрямованість особистості є складним феноменом, багатоаспектний розвиток компонентів якого спричинює необхідність створення дидактичної системи взаємоторчості викладача і студента, що передбачає поступове ускладнення дослідницьких завдань, гнучкість переходу від регуляції наукової роботи з боку викладача до саморегуляції студента, диференціацію експериментальних заходів, мобільну діагностику результатів формування цього феномена. Перспективи вивчення цієї проблеми полягають у висвітленні творчої співпраці викладача і студента у системі доуніверситетської та післяуніверситетської підготовки.

---

1. *Гальперин П. Я.* Основные результаты исследований по проблеме “Формирование умственных действий и понятий”: Доклад на соиск ... д-ра психол. наук. М., 1965.

2. *Дьяченко М. И., Кандыбович Л. А.* Психология высшей школы. Минск, 1993.

3. *Еременко Т. Е.* Коммуникативная культура преподавателя: ценностный потенциал // Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Сучасні технології професійної підготовки учителів іноземних мов: У 2 т. Ізмаїл, 2002. Т.1. С. 9–13.

4. *Кічук Н. В.* Освіта у сучасному світі (порівняльний контекст). Ізмаїл, 2001.

5. *Курлянд З. Н.* Актуальні проблеми вищої освіти зарубіжжя // Наук. вісн. Південноукр. держ. пед. ун-ту ім. К. Д. Ушинського. 2002. Вип. 10. Ч. 1. С. 153–156.

**THE CREATIVE COOPERATION OF TEACHER AND STUDENT AS A
MEANS OF FORMATION OF RESEARCH TENDENCY OF STUDENT****Marianna Kniazian**

*Izmail State Humanitarian University
Repin Str., 12, UA-68600 Izmail, Ukraine
e-mail: adm@te.net.ua*

The article investigates the problem of person research attainment formation by means of creative higher school faculty and student cooperation. It finds out the psychological sense, and components of research tendency. The system of research tasks and the experimental technique of faculty and student creativity are worked out. The stages of creative cooperation are defined, as well.

Key words: person research tendency, teacher and student creative cooperation, research tendency components, research task, experimental technique of creative cooperation, stages of teacher and student creative cooperation.

Стаття надійшла до редколегії 11.05.2004
Прийнята до друку 19.11.2004